

M. Doroshko, Doctor of History, Professor,
N. Karpenko, PhD in Politics
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

UKRAINE'S PARTICIPATION IN THE IMPLEMENTATION OF THE MOSTORA PROJECT AS A INCREASING FACTOR GEOPOLITICAL STATUS

The leitmotif of the article is the position of the authors that in the context of global transformations, a strong factor in strengthening the geopolitical status of Ukraine could be its active involvement in the implementation of the initiative of the Baltic-Black Sea Region (or the Inter-Sea) in terms of its involvement in the creation of infrastructure, which should become the basis for providing regional economic security. It has been found that through participation of our country in a number of regional transport and communication projects, the Middle Sea region has the potential to be transformed into an independent geopolitical unit and a powerful link of the Chinese One Road – One Belt project. It was proved that the projects for the supply of American and Azerbaijani natural gas along the North-South axis, connection to the navigable channel IWW E40 – E 40 Inland Waterway (the so-called ancient route "From Varangian to the Greeks"), as well as reconstruction of motorways for Via Carpathia will allow our country not only to get rid of the status of "geopolitical periphery" but also to contribute to the reduction of conflicts in the Baltic-Black Sea geopolitical space.

Keywords: geopolitical status, energy security, Baltic-Black Sea region, Path from Varangians to Greeks, transport and communication projects.

Н. Дорощко, д-р ист. наук, проф.,
Н. Карпенко, канд. полит. наук
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

УЧАСТИЕ УКРАИНЫ В РЕАЛИЗАЦИИ ПРОЕКТА "МЕЖДУМОРЬЕ" КАК ФАКТОР ПОВЫШЕНИЯ ЕЁ ГЕОПОЛИТИЧЕСКОГО СТАТУСА

Лейтмотивом статьи стала позиция авторов, что в условиях глобальных трансформаций весомым фактором укрепления геополитического статуса Украины может стать ее активное привлечение к реализации инициативы Балто-Черноморского союза (или Междуморья) в части создания инфраструктуры, которая должна стать базовой для обеспечения региональной экономической безопасности. Выяснено, что из-за участия нашей страны в ряде региональных транспортно-коммуникационных проектов регион Междуморья имеет потенциал превращения в самостоятельную геополитическую единицу и мощное звено китайского проекта "Один пояс – один путь". Доказано, что именно проекты по поставке американского и азербайджанского природного газа по оси "Север – Юг", подключение к судоходному каналу IWW E40 – E40 Inland Waterway (т. н. древнему маршруту "из варяг в греки"), а также реконструкция автомагистралей по маршруту Виа Карпатия (Via Carpathia) позволят нашей стране не только избавиться от статуса "геополитической периферии", но и способствовать уменьшению конфликтности в Балтийско-Черноморском геополитическом пространстве.

Ключевые слова: геополитический статус, энергетическая безопасность, Балтийско-Черноморский регион, путь "из варяг в греки", транспортно-коммуникационные проекты.

УДК 94(44+439+436) "1919"

М. Кірсенко, д-р ист. наук, проф.
Національний університет "Києво-Могилянська академія", Київ, Україна

СЕН-ЖЕРМЕН І ТРІАНОН: ПЕРЕДУМОВИ ТА НАСЛІДКИ (ДО СТОРІЧЧЯ ПАРИЗЬКОЇ МИРНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ)

Колапс тоталітаризму і демократизація Східно-Центральної Європи покладали край багатонаціональним утворенням. Започаткував це крах імперій після Першої світової війни. Німеччина і Росія згодом перетворилися на Третій рейх і Радянський Союз, а Австро-Угорщина припинила своє існування. Вона відрізнялась від решти великих держав браком колоній, клаптевою етнічною строкатістю, ладом дуалізму. Безліч суперечок затруїли взаємини її наступниць на кілька десяти років. На визвольну боротьбу справили вплив стосунки емігрантів із керівниками США й Антанти. Виникли німецька Австрія, занурена в усобиці Угорщина, Польща, Чехословаччина, Югославія (спершу Королівство сербів, хорватів і словенців), Західноукраїнська народна республіка. Сепаратизм меншин у Чехії й Моравії, мадяри Румунії та Словаччини, польсько-українська війна в Галичині, відлуння більшовизму, суперечки з Підкарпатською Руссю, плебісцит у Бургенланді, інцидент у Фіуме (Ріска) на тлі дипломатії Паризької конференції виплекали згубні пагони конфліктів. Розгляд умов, перебігу, спроб розв'язання дає змогу збагнути обставини, безпосередні і подальші наслідки та запобігти лиху. Подіям із доби творення Версальської системи присвячено цю статтю.

Ключові слова: Паризька конференція, дипломатія, Антанта, Сен-Жерменський договір, Тріанонський договір, Східно-Центральна Європа.

Мирний договір 28 червня 1919 р. у п'яту річницю замаху в Сараєві було підписано у Дзеркальній галереї Великого королівського палацу у Версалі, де Бісмарк 18 січня 1871 р. проголосив Німецьку імперію. Цей договір започаткував Версальсько-Вашингтонську систему, історія якої досить відома [2, с. 20-26; 6, с. 271-272; 8, с. 44-61; 11, с. 49-65]. Укладений мир Антанти з Болгарією мав локальний вимір Балкан і не розв'язав македонського питання. Договір у Севрі став крихким, мов севрська порцеляна, оскільки Османська імперія припинила свої існування, а Турецька республіка успадкувала складнощі, що досі даються взнаки. Цивілізаційна традиція габсбурзької монархії менше впадає в око, але позначає ментальність Східно-Центральної Європи. Україна є найбільшою між держав регіону Адріатики, Балтики і Чорного моря. За розмірами теренів і населення вона не надто менша Австро-Угорщини, та, на відміну від неї, не є клаптевим конгломератом народів,

мов і культур. Варто вивчати наслідки і спадок дезінтеграції Дунайської монархії.

На початку ХХ ст. критерієм престижу була зброя. Великими державами вважалися Британська імперія, Німеччина, Росія, Франція, Італія й Австро-Угорщина. З поваги до колишньої величі, вищий статус посольств мали також Іспанія й Османи. Японія стала гегемоном Далекого Сходу після перемоги над Китаєм і Росією. Сполучені Штати від 1885 р. посіли світову першість в індустрії, але мали невеличку армію й обмірковували концепцію Альфреда Мегена про роль морської сили. Австро-Угорщина становила виняток між велетнів, бо не мала колоній і залежала від Німецької імперії, своєї молодшої та могутнішої партнерки у Троїстому союзі. Міжетнічні суперечності в габсбурзькій державі здавалися більш загрозливими, ніж були насправді. Мадярів задовольнив Компроміс 1867 р. Поляки й українці мріяли про Галицький П'ємонт під берлом цисаря. Чехи від-

родили слов'янську культуру, опанували банки і ринки Дунайської монархії та вважали межею бажань її політичну федералізацію.

Вражав контраст централізму Угорщини з ладом Цислетанії (офіційно "Королівства і Землі, представлені в Імперській раді"). Чеська і словацька мови досі мають різні назви країни мадярів і багатонаціональної Корони Сент-Іштвана, оповитої містичним ореолом. Будапешт намагався асимілювати словаків, русинів Срібної землі (українців Закарпаття), румунів Трансільванії та інші народи за винятком Хорватії, пов'язаної семисотрічною унією з Угорщиною. Натомість німецькомовні Альпійські землі (від Форарльберґа до Відня), королівство Чехія, маркграфство Моравія, князівство Сілезія, королівство Галичина і Лодомерія, герцогство Буковина мали окремі сейми і ландтаги, гнучкі міжетнічні взаємини, дбайливе плекання мов і культур. За лояльність до Габсбурзької династії галичани зажили слави "тірольців сходу". Ще Франтішек Палацький гадав, що "якби багатонаціональної Австрії не було, треба було би винайти" такий захист від шовіністичного панславізму царату і дедалі міцнішого пангерманізму. А якщо Відень зволікатиме із федералізацією, казав батько чеської нації, "були ми до Австрії, будемо і після неї" [16, с. 13-17; 20, с. 159; 22, с. 81].

Габсбурги воліли рівноваги, їх турбувало тяжіння мадярів й австрійських німців до динамічного Берліна. До загибелі в Сараєві спадкоємець трону ерцгерцог Франц-Фердинанд д'Есте з одностайними мріяв про тріалізм, себто реформування монархії на австро-угорсько-чеський або австро-угорсько-південно-слов'янський зразок [6, т.1, с. 589-594]. Під час війни далекоглядніші чехи збагнули, що навіть у разі перемоги їм буде кепсько. Фрідріх Науман у книзі "Серединна Європа" виклав доктрину, яка поряд з іншим передбачала анексію Німеччиною половини її союзними Австро-Угорщини. Професор Томаш Ґарик Масарик дав Антанті привабливе гасло захисту прав малих бездержавних націй і заснував у Парижі Чехословацьку Національну раду, осередок пропаганди визволення, розвідки та творення добровільних легіонів. Цей досвід живив емігрантів у світових війнах. Та Захід прагнув лише усунути загрозу Німеччині і зробити Австрію противагою їй, як до австро-пруської війни 1866 р. Президент США Вудро Вільсон у Чотирнадцяти пунктах 8 січня 1918 р. заявив, що "народи Австро-Угорщини, місця яких у Лізі Націй ми хочемо бачити захищеними і забезпеченими, мусять отримати якнайширшу змогу автономного розвитку" [4, с. 20].

Центральні держави сподівалися схилити шальку терезів на свій бік Берестейським миром навесні 1918 р. і відчайдушно атакували Париж. Та підводні човни німців не завадили американцям перекинути свіжу армію до Європи. Улітку наступ Союзників на Західному фронті став нестримним, у вересні завдано нищівних ударів Османам і Болгарії, які зазнали поразки. Ерцгерцог – командувач в Італії вимагав від Відня миру, або обурені вояки звернуть багнети на свою столицю, як щойно вчинили повсталі болгари. Спроби молодого цісаря Карла вести сепаратні переговори записались. Дехто плекав ідею перебудови на кшталт Швейцарії, оскільки етнічно строкату Центральну Європу важко ділити. Цісар 17 жовтня оприлюднив маніфест про федералізацію. Наступного дня парламент Угорщини розірвав унію 1867 р. з Австрією. Намісник цього королівства, ерцгерцог Йосип Август, із 27 жовтня шукав виходу. Голова Партії незалежності Михайл Карої закликав "захистити угорські завоювання від анархії". Уранці 31 жовтня біля палацу в Будапешті зібрався озброєний натовп з айстрами на одязі. Назавтра Карл

призначив графа Карої головою уряду з незалежників, радикалів і соціал-демократів.

Чехи-депутати австрійського парламенту у Відні навесні 1918 р. запевняли у вірності славетну династію Габсбургів і картали "зрадника" Масарика, а восени на тій же трибуні ці самі промовці казали, як слов'янська нація пориває зв'язки зі струхлявілою династією і встає під прапори свого визволителя Масарика. Чеський Національний комітет у Празі надіслав делегатів на чолі з головою партії младочехів Карлом Крамаржем до Швейцарії на зустріч з емісарами Масарика. Цісар звелів урядовцям дати їм закордонні паспорти, а по дорозі у Відні запросив й обіцяв федералізацію, та пражани відповіли, що вже запізно. В Женеві у готелі "Боріваж" вони міркували з посланцями Національної ради з Парижа, як перебрати владу без ексцесів, бо боялись більшовизму. Русофіл Крамарж мріяв запросити когось із Романових на чеський трон, аби опанувати ринки Росії після повалення радянської влади. Події на батьківщині випередили проекти.

Відень через нейтральні країни благав у Вільсона перемир'я на ґрунті Чотирнадцяти пунктів. Президент відповів вимогою домовлятися не лише з Антантою і США, а з поляками, чехами й іншими народами. Згода міністра закордонних справ Австро-Угорщини на це 28 жовтня 1918 р. означала крах монархії. Національний комітет у Празі проголосив Чехословацьку державу, так само наступного дня вчинили хорвати в Загребі. Цісар звелів генералам не вадити, коли національні комітети перебирали владу, щоб уникнути кровопролиття. У Львові Листопадовий з'їзд утворив Західноукраїнську народну республіку. Поляки Львова повстали проти неї, вуличні бої змусили Січових стрільців відступити, а уряд ЗУНР виїхав до Станіслава (нині Івано-Франківськ). Війна у Східній Галичині за півроку скінчилася поразкою українців із далекосяжними згубними наслідками [4, с. 221-222].

Німці Чехії та Моравії тяжіли до Австрії, а разом із нею до Німеччини та проголосили прикордонні сепаратні утворення (Deutschböhmen, Böhmerwaldgau, Sudetenland, Deutschsüdmähren). Військові штаби німців із Дрездена і Бреслау (нині Вроцлав) постачали їх зброєю. Антанта не могла дозволити посилення Берліна. Вояки із Праги швидко здолали опір добровольчої міліції німців. Їхні ватажки втекли до Баварії, Саксонії та Сілезії, а незабаром за амністією повернулися до Чехії. Більшість німців не підтримала сепаратизм, а воліла гарантію прав меншин у Чехословаччині. У Німеччині революція 9 листопада повалила монархію. Німці 11 листопада в Комп'ені [4, с. 106] уклали перемир'я з Антантою і США, відвели свої війська до Рейну, видали флот і важку зброю.

У Падуї 3 листопада 1918 р. було підписано важке перемир'я з Австро-Угорщиною [4, с. 97]. "Німецька Австрія" (Альпійські землі) від 12 листопада звалась Австрійською Республікою. Доти Австрією звалась поряд із німецькомовними Альпійськими землями ціла Цислейтанія: Чехія, Моравія, австрійська Сілезія, Галичина і Лодомерія, Буковина. Чільну роль у революції відіграли соціал-демократи, і дехто волів червоні прапори замість чорно-жовтих цісарських або червоно-біло-червоних національних барв Австрії. Успадкований від Габсбургів двоголовий чорний орел на гербі відтоді досі має у пазурах серп і молот. [17, с. 247; 26, с. 96]. У Будапешті парламент позбавив трону Карла, 13 листопада він його зрікся. М. Карої 16 листопада проголосив Угорську Демократичну Республіку, як її тимчасовий президент. У Загребі виникла Держава словенців, хорватів і сербів (ДСХС), яка 1 грудня із Сербією та Чорногорією утво-

рила Королівство Сербів, Хорватів і Словенців (КСХС, з 1929 р. королівство Югославія) на чолі з династією Карлоруджовичів. [4, с. 86].

У листопаді 1918 р. русини у Старій Любовні та Ясині ухвалили розрив із Будапештом. Рада в Ужгороді воліла автономію в Угорщині, у Хусті – злуку з Україною, а у Пряшеві (слов. Прешов) "рада галицьких і угорських русинів" під проводом Антона Бескида (правник-московфіл зі Східної Словаччини, голова Центральної Руської народної ради) надала перевагу Чехословаччині. Емігранти у Скрантоні у США на чолі з головою Американської ради угро-русинів правником Григорієм Жатковичем 12 листопада теж висловились за Чехословацьку республіку (ЧСР) і вирішила опитати всіх русинів Америки у грудні. Юридично сумнівний плебісцит про долю колишньої батьківщини дав дві третини голосів за автономію в ЧСР, чверть за Україну, малий відсоток за самостійність або Галичину, Угорщину чи Росію. Маляри 26 грудня 1918 р. обіцяли автономію "Руській Країні". Русини домовились у Будапешті зі словаком Міланом Годжею про приєднання до Чехословаччини [1, с. 104-115; 4, с. 223-224].

Сполучені Штати під час Першої світової війни перетворилися із боржника на найбільшого у світі кредитора. Між чвар і недовіри європейці покладали сподівання на неупередженого арбітра Вільсона. Цей ідеаліст і пацифіст плыв з Америки на пароплаві "Джордж Вашингтон" із групою експертів Inquiry і казав стурбованим фахівцям, що за пару тижнів залагодить мир. Конференція в Парижі тривала від 18 січня 1919 до 21 січня 1920 р. Із запрошених 27 держав 10 воювали, 14 залучали засоби економіки для перемоги, а 3 щойно виникли. Вони узгодили договори між собою, а потім під загрозою примусу запропонували підписати без змін Німеччині та її колишнім союзникам.

"Союзні та асоційовані держави з загальними інтересами" США, Велика Британія, Франція, Італія і Японія могли бути на усіх засіданнях. Вирішували Рада трьох (Вільсон та прем'єр-міністри – Девід Ллойд-Джордж і Жорж Клемансо), Рада чотирьох (з італійцем Вітторіо Орландо) і Рада десяти (з головою уряду Японії та міністрами закордонних справ цих п'яти держав). Країни із "частковими інтересами" Бельгія, Бразилія, Румунія, британські домініони, КСХС відігравали меншу роль, а Польща і Чехословаччина були запрошені викласти свої клопотання лише на засідання, що їх стосувались. Найбільша делегація США мала 1300 співробітників. Американці сварились між собою в комісіях з польських і чехословацьких справ. Вільсон мріяв про міжнародну організацію з безпеки і наполіг залучити статут Ліги Націй до мирних договорів, і знехтував пропозиціями Франції.

Найдокладніше готувались чехословаки. Міністр закордонних справ Едвард Бенеш спритно користувався необізнаністю Заходу у стані Центральної Європи [31, с. 49; 4, с. 168-170]. Він домігся для ЧСР теренів королівства Чехії, маркграфства Моравії та князівства Сілезії. Це зберегло господарчий комплекс, але ігнорувало право самовизначення німців. Словаки ніколи не мали держави, а отже, єсторичних кордонів. Під час конференції Ллойд-Джордж спитав, хто такі словаки. Експерт відповів, що це селяни в Північній Угорщині. Прем'єр-міністр розсміявся: "Що ви верзете? Адже там живуть поляки". (Згодом сепаратизм Судето-німецької партії, а у Словаччині клерикальна партія Глинки занапали першу Чехословацьку республіку 1938 р.) Для зв'язку населених словаками гірських долин між собою прилучено рівнину, де жили маляри. Напруга виникла надовго. Стратегічне місто Пресбург (Прешпурк, Пошонь, нині Братислава) хотіли назвати на честь Вільсона. Чехи

мріяли про Відень і мандати на колишню німецьку Південно-Західну Африку (Намібія), Нову Гвінею чи Камчатку, бо ж індустрії потрібні ресурси, а мирна нація здатна створити буфер між колоніями великих держав і цивілізувати тубільців [7, с. 31-50].

Найсуперечливішим був проєкт "Чеського коридору" до Югославії, щоб відокремити Австрію від Угорщини і запобігти реставрації Габсбургів. Про це Масарик 1916 р. писав уряду Франції. Розглянуто і варіант включення до КСХС, та Белград із фінансових мотивів волів там бачити чехів. Це смуга Мошон, Шопрон, Ваш, Зала (угорський Західно-Задунайський край) і Бургенланд (в Австрії) 200 км завдовжки і 80 км завширшки. Самостійним Угорщині та Австрії не треба сусідувати. Прецедентом з історії є князівство Блатен ІХ ст., сполучна ланка між Великою Моравією та Хорватією біля озера Балатон. Край зазнав мадяризації та германізації Х–ХІІ ст., в асиміляції слов'ян поменшало. З 1 млн 171 тис. мешканців 1910 р., 662 тис. (56,5 %) мали рідною угорську мову; 220 тис. (18,8 %) – сербохорватські говірки, а 289 тис. (24,7 %) – німецьку. Конференція вирішила не множити вогищ напруги [19, с. 26; 6, с. 372-440].

До Парижа приїхали делегати зі Східної Балтії (Естонії, Латвії, Литви) і Південного Кавказу (Грузії, Азербайджану, Вірменії). Делегація УНР з її Західною областю (ЗУНР) на чолі з Г. Сидоренком (від 22 серпня 1919 граф М. Тишкевич) домагалася визнання, виведення військ Польщі та Румунії, захисту проти більшовиків і Білої гвардії. Навесні прибули окремі делегати ЗУНР Д. Вітовський і М. Лозинський. Поляки й емігранти-росіяни прозвали їх більшовиками або спільниками Австрії. Українців обурили польські вимоги кордону 1772 р. Конференція надіслала місії до Варшави і Львова. У Парижі міжнародна комісія генерала Л. Боти виробила умови перемир'я; українці їх у травні прийняли, а поляки відкинули. План Клемансо про санітарний кордон між німцями і більшовиками збігся з наміром поляків, чехів і румунів загарбати якнайбільше. З Варшави голова уряду і міністр закордонних справ Ігнацій Падеревський обіцяв, що польське військо із Франції воюватиме лише проти більшовиків, але генерал Ю. Галлер порушив це. Українська Галицька армія була змушена піти на схід за Збруч. Ці поразки далися взнаки в Парижі.

Антанта сперечалася щодо України і 25 червня 1919 р. дозволила Польщі окупувати Галичину на захист від більшовиків [14]. Від грудня делегати УНР і ЗУНР в Парижі (В. Панейко, С. Томашівський, М. Лозинський, В. Темницький) діяли нарізно. Ллойд Джордж заперечив проти надання Польщі чужих земель і 8 грудня домігся "Декларації Верховної Ради союзних і об'єднаних держав з приводу тимчасового кордону Польщі", яка дала їй землі, населені поляками (крім Лемківщини, Посяння, Підляшся, Холмщини до "Лінії Керзона"). Після Варшавського договору С. Петлюри з Ю. Пілсудським у травні 1920 р. вояки УНР допомогли полякам дати відсіч Червоній Армії влітку "Дивом на Віслі". Проте Ризький мир 1921 р. віддав Західну Україну Польщі. Еміграційний уряд України протестував перед Лігою Націй. Москва послала до Риги "делегацію радянської України", що не знала української мови, якою допоміг перекласти договір польський дипломат Леон Василевський. На вимоги Польщі, Рада послів 14 березня 1923 р. визнала Галичину за нею при автономії українців. Польща не виконала цю суто декларативну умову [28, 31].

Збройний конфлікт виник за Тешин у Сілезії (český Těšín, пол. Cieszyn, нім. Teschen). Це князівство належало до чеських земель, та індустріалізація і міграції збільшили там польське населення (до 80 %). Стратегі-

чну вагу дали корисні копалини, а залізниця Богумін – Краків – Кошиці сполучувала Моравію зі Словаччиною. Між проголошенням ЧСР 28 жовтня 1918 р. і Польщі 7 листопада постала потреба розмежуватись. За тимчасовою угодою національних комітетів у Сілезії 5 листопада населені поляками землі мали припасти Польщі, а Фрайштат і 26 із 36 вугільних шахт – Чехословаччині. Виниклий у Варшаві уряд 10 грудня поширив вибори в Сейм на підконтрольні землі. Чехи зажадали перегляду угоди. За тиждень почалась мобілізація. Поляки вирішили відвести вояків 23 січня 1919 р., а чехи рушили вперед. Поляки вчинили опір, загинуло до 200 і було поранено 1000 людей.

Паризький протокол 3 лютого 1919 р. заборонив бойові дії. Запобігти їм мусила Контрольна комісія (Вільсон, Ллойд-Джордж, Клемансо, Орландо, Бенеш і шовініст Роман Дмовський, голова Польського комітету в Парижі). Масарик у Празі в травні вимагав від Падеревського поступок. Розмови тривали у Кракові та Парижі. США, Британія, Італія, ЧСР і Польща 10 вересня намічали плебісцит. Франція не підтримала їх, оскільки сприяла чехам. Польща квапилась, бо воювала проти ЗУНР і Радянської Росії. Договір у Спа 28 липня 1920 р. віддав 1000 км² із населенням у 143 тис. Польщі, а 1300 км² і 284 тис. людей (120 тис. поляків) – Чехословаччині. Як компенсацію Польща отримала Ораву і Спиш. Місто Тешин поділено по річці Ольжі: захід із залізничною станцією – до ЧСР, а решта – Польщі. Протокол підписано 31 липня [6, с. 576, 579-580].

У Сен-Жермен-ан-Ле біля Парижа канцлер Австрії Карл Реннер 10 вересня 1919 р. підписав мирний договір із головними союзними державами (США, Франція, Велика Британія, Італія, Японія), наступницями габсбурзької монархії (Чехословаччина і Польща), Румунією, КСХС й іншими учасниками світової війни (Бельгія, Греція, Китай, Португалія, Куба, Нікарагуа, Панама, Сіам). Документ констатував розпад Австро-Угорщини на Австрійську республіку, КСХС, ЧСР, Угорщину і, поряд з іншим, дав їм деякі землі, населені німцями. Чехи одержали Богемію, Моравію і Австрійську Сілезію. Бурґенланд з Угорщини передано Австрії, Південний Тіроль (Трентіно) – Італії, а балканські країни – КСХС. Австрія визнала решту договорів, кордони Болгарії, Греції, Польщі, Румунії, Угорщини, ЧСР і КСХС.

Сен-Жерменський договір (ст. 53) визнав ЧСР, включаючи терени русинів південніше Карпат, із якнайширшою автономією: вибори, законодавчий Сойм, відповідальність перед ним призначеного президентом ЧСР губернатора, перевага русинам у самоврядуванні, представництво в Національних зборах. Було проігноровано ухвали віча в Чернівцях 3 листопада 1918 р. і Собору русинів у Хусті 21 січня 1919 р. про злуку з Україною. Населену українцями північ Буковини віддано із цілим краєм (ст. 59) Румунії. Було гарантовано права етнічних меншин у Чехословаччині і Румунії. Цим найбільше скористалися німці. Австрія обіцяла виконати ухвали щодо інших теренів [16, с. 132], відмовилася від прав в Африці й Азії, обіцяла платити репарації, визнати наступницю Російської імперії, обмежити армію до 30 тис. без флоту й авіації. Договір містив статут Ліги Націй та заборонив Аншлюс. Гасло злуки з Німеччиною було тоді популярним, бо квота республіка з величезною столицею здавалася нежиттєздатною. На південний схід Каринтії, де жили словенці, зазіхало КСХС [4, с. 117]. Референдум 20 жовтня 1920 р. залишив край Австрії (Незабаром християнсько-соціальна партія очолила Федеративну державу Австрію; вела бої із соціалістами та нацистами, які вбили канцлера Дольфуса 1934 р. Захист обіцяв Муссоліні, а

потім змовився з Гітлером. Канцлер Шушніг призначив плебісцит, та в березні 1938 р. поступився нацистам. Відбувся Аншлюс) [23, с. 204].

Восени 1918 р. з Росії репатріювалися угорці із Федерації іноземних груп при ЦК РКП(б) і кількасот агітаторів. У Будапешті Компартію очолив Бела Кун, Москва дала гроші. Поліція арештувала зухвальців за бешкети. Антанта вимагала від угорців вивести військ з Дебрецена і Сегеда. Між господарчої руїни Карої 21 березня 1919 р. передав владу соціал-демократам, а ті з'єдналися з комуністами. Комісар із закордонних справ Бела Кун проголосив Радянську республіку. По радіо він повідомив про диктатуру пролетаріату Леніну, але Москва не могла допомогти. Комуністи вивели соціал-демократів з уряду, скасували титули аристократії, відокремили церкву від держави, декларували свободу слова, мови етнічних меншин, безкоштовну освіту, націоналізували торгівлю, житло, медицину, промисловість, транспорт, фінанси, заклади культури, маєтки понад 40 га. Антиклерикалізм, реквізиції, націоналізація землі, репресії обурили людей. Частішали сутички. Втрачав популярність уряд, де переважали євреї, а це малий відсоток населення.

Угорська Червона Армія розбила чеські загони, на півдні та сході Словаччини 16 червня постала республіка Рад. Вільсон запросив делегацію Угорщини до Парижу. Наприкінці червня в Будапешті комуністичний уряд придушив заколот, червоний терор стратив кількасот людей. Чехословацький контрнаступ поклав край радянській Словаччині. На заході Угорщини виник уряд реакціонерів. Військо Румунії за потурання Антанти з південного сходу завдало поразки Червоній Армії. Бела Кун і його колеги 1 серпня втекли до Австрії. Новий профспілковий уряд скасовував реформи. Румуни 6 серпня посіли Будапешт. Загони адмірала Міклоша Горті в білому терорі мордували комуністів і лівих активістів. Кількасот в'язнів із "комісарських процесів" було випущено за угодою 1921 р. з Росією про обмін бранцями [21, с. 160–166; 24, с. 19–21]

Італія сварила із КСХС за Фіуме (Республіка Фіуме – невизнана держава, заснована в місті Фіуме; нині Рієка в Хорватії). Прибічник Муссоліні, провісник фашизму, романіст, поет-декадент, драматург, авіатор Габріеле Д'Анунціо (Рапаньєтта) із загonom "легіонерів" вигнав з міста сили Антанти і 8 вересня 1919 р. проголосив "Італійське реґентство Карнаро". Самозваний "дуче" уклав Хартію Карнаро на засадах анархо-корпоративізму, заохотив грабунки "корсарів". Італія на вимогу Антанти блокувала з моря "республіку Фіуме". За договором з КСХС у Рапалло 12 листопада 1920 р. Італія зняла зазіхання на Далмацію, а одержала Істрію і низку островів на Адріатиці. [4, с. 97]. Після обстрілу її флотом Д'Анунціо здав Фіуме 30 грудня [27], та незабаром знову загарбав це "вільне місто" (Д'Анунціо мав від фашистського уряду Італії титул князя, посаду голови Королівської Академії наук і пишний похорон 1938 р. Італія анексувала Фіуме/Рієку 1924, а Югославія 1945 р.)

У Версалі в палаці Тріанон 4 червня 1920 р. делегати Угорщини й Антанти підписали мир. Договір набув чинності 26 липня 1921 р. [29] Він дав Словаччину і Підкарпатську Русь Чехословаччині, Трансильванію і Східний Банат – Румунії, Бурґенланд – Австрії, а Хорватію, Воеводину і Західний Банат – КСХС. Угорщина втратила Фіуме, визнала КСХС і ЧСР, обіцяла сплатити репарації 200 млн золотих крон, дати режим найбільшого сприяння переможцям на транзит, імпорт й експорт. Її армію було обмежено до 35 тис., заборонено авіацію, танки, важку артилерію, військовий флот.

За виконанням мала наглядати Союзна контрольна комісія [3, т. 9, с. 3261].

У Тріаноні Угорщина відмовилась від 70 % своєї території 1914 р., а населення з 21 млн поменшало до 7,6 млн. За переписом 1910 р. носії угорської мови склали 48 % королівства (або 54 % "власне Угорщини" без Хорватії-Славонії). Серед населення "власне Угорщини" румунів було 16,1 %, словаків 10,5, німців 10,4, русинів (українців) 2,5, сербів 2,5, євреїв 5, інших 8 %. У Хорватії-Славонії хорвати і серби становили 87 %. Мова і релігія не завжди збігалися із самосвідомістю. У Горішніх Уграх (нині Словаччина) 18 % словаків, 33 угорців і 65 німців були двомовні, 21 % німців говорили трьома мовами. Сварилися тенденційні демографи. До 30 % мадярів стали меншинами в інших державах і не бажали адаптуватись. Іредентисти мріяли про Велику Угорщину. Та спроба Карла Габсбурга повернутись у серпні 1921 р. наразилась на погрози ЧСР і КСХС.

Бургенланд із 1647 р. належав Угорщині. Австрія мала набути 4364 кв. км і 345 тис. мешканців (245 тис. німців), та її поліція в серпні 1921 р. зустріла опір, у жовтні повстанці утворили "республіку Лайта-Банат", що припинила своє існування через місяць. Канцлер Австрії Йоган Шобер і прем'єр-міністр Угорщини Іштван Бетлен у Венеції умовились із міністром закордонних справ Італії, аби незаконні загони склали зброю. Роялісти запросили Карла IV із Швейцарії в Шопрон, і король 23 жовтня повів 5 тис. вояків на Будапешт. КСХС і ЧСР розпочали мобілізацію. Після сутичок роялісти відступили. Висланий Антантою на острів Мадейру Карл незабаром помер. Угорський парламент позбавив 6 листопада Габсбургів права на трон. Горті залишився регентом Королівства. Аграрний Бургенланд пов'язано з Віднем, але мадяри обіцяли свої ринки, сировину цукровим заводам. У референдумі у Шопроні 14–16 грудня 65 % учасників обрали повернення до Угорщини, яка одержала 256 кв. км території. Рада послів передала 1 січня Шопрон Угорщині. Австрія 1922 р. визнала це.

На початку 1919 р. вояки ЧСР посіли Закарпаття. Г. Жаткович у Парижі уклав із Бескидом меморандум, а у квітні подав прохання до Президента Масарика. За нарадою А. Бескида, Г. Жатковича й А. Волошина в Ужгороді збори 8 травня ухвалили злуку. Емісарів Праги засмутила відсталість краю. Великі держави 10 вересня віддали Підкарпатську Русь Чехословаччині [1 с. 25; 29]. Прага затвердила Генеральний статут 18 листопада 1919 р. Тріанонський договір це підтвердив. Конституція ЧСР 1920 р. схвалила герб – стоячий ведмідь і синьо-жовтий прапор. Земський губернатор Г. Жаткович обурився зволіканням з автономією, пішов з посади і повернувся до Америки 1921 р. [10, с. 27]. Земський уряд в Ужгороді утворено 1927 р. Українофіли (А. Волошин) бажали автономії в ЧСР, з ними ворогували русофіли (А. Бродій, С. Фенцик), мадяри, комуністи.

Мадярський іредентизм і прагнення запобігти реставрації Габсбургів спонукали сусідів Угорщини створити малу Антанту договором ЧСР із КСХС 14 серпня 1920 р., з Румунією 23 квітня 1921 р. та договором КСХС із Румунією 7 червня 1921 р. (Тристоронній договір укладено 16 лютого 1933 р. Франція підтримала це військовими угодами з державами Малої Антанти. Після Мюнхенської змови у жовтні 1938 р. парламент ЧСР надав автономію Словаччині та Підкарпатській Русі. Віденський арбітраж 2 листопада віддав південь Угорщини. Столицею Карпатської України став Хуст. На вимогу Берліна Словаччина проголосила незалежність 14 березня 1939 р. Гітлер окупував Чехію і Моравію та в Празі оголосив їх протекторатом. Угорці 18 березня загарбали Карпатську Україну, придушили опір Карпат-

ської Січі, убили тисячі українців. За другим Віденським арбітражем 30 серпня 1940 р., Румунія передала Північну Трансильванію, Марамуреш і північну Кришану зі змішаним населенням Угорщині. Урешті, угода в Москві 29 червня 1945 р. передала Закарпаття до УРСР. Парламент ЧСР ратифікував це 22 листопада).

Австро-Угорщина була цікавим феноменом, а її цивілізаційна спадщина міжнетничних взаємин заслуговує на увагу. Дуалістична монархія припинила своє існування наприкінці Першої світової війни. Наступниці надовго загрузли в дедалі складніших сварках, з яких користали великі держави. Не випадково Друга світова війна спалахнула в цьому регіоні, а потім тут був фронт холодної війни аж до краху тоталітаризму. Тільки за кількадесять років вступ більшості націй Центрально-Східної Європи до НАТО і Євросоюзу унеможливив територіальні претензії та мінімізував небезпеку конфліктів, оскільки демократії не воюють між собою. Навіть вибіркоче вивчення передумов і перебігу цих сварок та розв'язань становить академічний інтерес і практичну користь.

Список використаних джерел:

1. Віднянський С. Проблема самовизначення і розв'язання питань про державну приналежність Закарпаття після Першої світової війни / С. Віднянський // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки : міжвід. зб. наук. праць. – 2007. – Вип. 16 (1). – С. 104–115.
2. Дюррозель Ж.Б. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів / пер. із франц. Ж.Б. Дюррозель. – К. : Основи. – 1995.
3. Енциклопедія українознавства : Словникова частина : в 11 т. / гол. ред. Володимир Кубійович ; Наукове товариство імені Шевченка. – Париж : Нью-Йорк : Молоде життя ; Львів ; Київ : Глобус, 1955.
4. Кірсенко М. Чеські Землі в міжнародних відносинах Центральної Європи 1918–1920 років. Політико-дипломатична історія з доби становлення Чехословацької республіки / М. Кірсенко. – К. : Інститут укр. історіографії та джерелознавства, 1997.
5. Литвин М. Історія ЗУНР / М. Литвин, К. Науменко. – Львів : Олір, 1995.
6. Ллойд Джордж Д. Правда о мирных договорах / Д. Ллойд-Джордж. – М. : Изд-во иностранной лит-ры, 1957. – Т. 1.
7. Магочій П.Р. Формування національної самосвідомості: Підкарпатська Русь (1848–1948) / П.Р. Магочій. – Ужгород, 1994.
8. Никольсон Г. Как делался мир в 1919 г. / Г. Никольсон. – М., 1945 (рос. пер.).
9. Писарев Ю. А. Освободительное движение югославянских народов Австро-Венгрии. 1905–1914 / Ю.А. Писарев. – М. : Изд-во АН СРСР, 1962.
10. Підкарпатська Русь (Закарпаття періоду Чехословацької Республіки: 1919–1938 рр.) : путів.-довід. / Я. Достал ; пер., упоряд. та доп. Ю. Фатули ; вступ Й. Кобалю. – Ужгород : Карпати, 2014.
11. Batowski Henryk. Między dwiema wojnami 1939–1939. Zarys historii dyplomatycznej / Henryk Batowski. – Kraków : Wydawnictwo literackie, 1988.
12. Buttin Felix. The Polish-Czechoslovak Conflict over Teschen Silesia (1918–1920) : a case study / Felix Buttin // Perspectives. – 2005. – Vol. 13.
13. Červinka F. Český nacionalismus v XIX století / F. Červinka. – Praha : Svobodné slovo, 1965.
14. Chornovol Ihor. The Jagiellonian Idea and Ukrainian Historiography [Electronic resource] / Ihor Chornovol // Historiography_email_work_card=title. – Access mode : <https://www.academia.edu/11706313>.
15. Kleinwächter F.G. Von Schönbrunn bis St. Germain. Die Entstehung der Republik Österreich /1918–1919/. – Graz ; Wien, Köln : Styria Verlag, 1964.
16. Krejčí O. Geopolitics of the Central European Region : United Irishman / O. Krejčí & M.C. Styan. – 2005.
17. MacMillan Margaret Paris 1919: Six Months that Changed the World / Margaret MacMillan, Richard Holbrooke. – Random House, 2002.
18. Magcosi, Robert. Austro-Slavism / Robert Magcosi, Ivan Pop // Encyclopedia of Rusyn History and Culture. – Toronto : University of Toronto Press, 2005.
19. Österreich 1918–1934. – Wien : Typographische Anstalt, 1935. – 2. Aufl.
20. Palacký F. Spisy a řeči z oboru politiky / F. Palacký. – Praha, 1965.
21. Pastor P. Hungary between Wilson and Lenin: The Hungarian Revolution of 1918–1919 and the Big Three / P. Pastor. – Boulder, CO : East European Quarterly, 1976.
22. Renner K. Österreich von der ersten zur zweiten Republik / K. Renner. – Wien : Verlag der Wiener Volksbuchhandlung, 1953.
23. Stadler K.R. The Birth of the Austrian Republic 1918–1921 / K.R. Stadler. – Leyden : A. W. Sijthoff, 1966.

24. Staudinger A. Die Ereignisse in den Ländern Deutschösterreichs im Herbst 1918 / A. Staudinger // Ende und Anfang. Österreich 1918/19. – Wien und die Bundesländer; Salzburg: Salzburger Nachrichten (SN-Verlag), 1969.

25. Szilassy Sándor. Revolutionary Hungary, 1918–1921 / Sándor Szilassy. – Astor Park, FL: Danubian Press, 1971.

26. Trampler K. Deutschösterreich 1918/19. Ein Kampf um Selbstbestimmung: Veröffentlichungen des Instituts zur Erforschung des Deutschen Volkstums im Süden und Südosten in München 5 / K. Trampler. – Berlin: Heymann, 1935.

27. Treaty of Peace with Austria (St. Germain-en-Laye, 10 September 1919) [Electronic source]: Außenpolitische Dokumente der Republik Österreich 1918-1938 (ADÖ). – VÖAW, 2015. – Band 2: Im Schatten von Saint-Germain. / KOCH Klaus – RAUSCHER Walter – SUPPAN Arnold. – Access mode: <https://verlag.oew.ac.at/aussenpolitische-dokumente-republik-oesterreich-1918-1938-adoe-band-2-im-schatten-saint-germain>.

28. Treaty of Trianon [Electronic source]: Treaty of Peace Between The Allied and Associated Powers and Hungary And Protocol and Declaration, Signed at Trianon June 4, 1920. – Access mode: <http://www.lib.byu.edu/index.php/TreatyofTrianon>.

29. Wituch Tomasz. Terytoria sporne w Europie po roku 1815 [in Polish] / Tomasz Wituch. – Pułusk, Wyższa Szkoła Humanistyczna, 2001.

30. Zeman Zbyněk. The Life of Edvard Benes 1884–1948: Czechoslovakia in Peace and War / Zbyněk Zeman and Klimek Antonín. – Oxford, UK: Oxford University Press, 1997.

Zhurzhenko Tatiana. The border as pain and remedy: commemorating the Polish-Ukrainian conflict of 1918–1919 in Lviv and Przemyśl [Electronic source] / Tatiana Zhurzhenko. – Publisher: Routledge In forma Ltd., 2013. – Access mode: <http://www.tandfonline.com/loi/cnap20>.

Надійшла до редколегії 25.11.19

M. Kirsenko, Doctor of History, Professor
National University of "Kyiv-Mohyla Academy", Kyiv, Ukraine

SAINT-GERMAIN TO TRIANON: CIRCUMSTANCES AND CONSEQUENCES (PARIS PEACE CONFERENCE CENTENARY)

On the occasion of the Great War (or the First World War) Centenary both professional historians and the general public have got interested again in its complicated causes, military political and social aspects, especially long-termed impacts of the Versailles-and-Washington International Relations System. As a rule scholars predominantly study the Treaty of Versailles between defeated Germany and her triumphant enemies, with all its political, territorial, military and other provisions, or the League of Nations Charter as a constituent part of this document. Nevertheless it is not less interesting and useful to also regard interconnected peace agreements with Germany's former partners modelled on this Treaty yet reflecting many local and other peculiarities.

The article deals with preconditions, circumstances, immediate results and more remote consequences of the Peace Treaties concluded by the victorious United States and the Entente Powers as well as by their Allies with the Austrian Republic and the Kingdom of Hungary at the Paris Conference in 1919-1920. Our special attention has been paid at the political and territorial changes in East-Central Europe after the collapse of Austria-Hungary, including sharp antagonistic contradictions between Czechoslovakia, Poland, Rumania, Yugoslavia (before 1929 the Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenes) and other states in East-Central Europe. It is reasonable to concentrate our attention on such less known to our audience events as the armed conflicts in Burgenland, Dalmatia, Galicia, Silesia, Sudeten, and other border areas. One should analyze all economic, historical, ethnic, strategic, and ideological arguments used by respective contracting parties at bilateral and multilateral negotiations. It is important to investigate to what extent the Great Powers influenced and often poisoned relationships between the dualistic Danube Monarchy's successor nations and their historic memory for a long perspective, sometimes till recent times or even now. Some problems had been since then already solved while others just inherited by the next generations of policy makers. Anyway it is worthy to recollect in memory these lessons of history.

Keywords: Paris Conference. Diplomacy. Entente. Saint-Germain Treaty. Trianon Treaty. East-Central Europe.

М. Кирсенко, д-р ист. наук, проф.
Национальный университет "Киево-Могилянская Академия", Киев, Украина

СЕН-ЖЕРМЕН И ТРИАНОН: ПРЕДПОСЫЛКИ И ПОСЛЕДСТВИЯ (К СТОЛЕТИЮ ПАРИЖСКОЙ МИРНОЙ КОНФЕРЕНЦИИ)

Коллапс тоталитаризма и демократизация Восточно-Центральной Европы положили конец многонациональным образованиям. Началом этого процесса стало крушение империй после Первой мировой войны. Германия и Россия со временем превратились в Третий рейх и Советский Союз, а Австро-Венгрия прекратила свое существование. Она отличалась от остальных великих держав недостатком колоний, поскутной этнической пестротой, строем дуализма. Множество ссор отравили отношения ее преемников на несколько лет. На освободительную борьбу оказали влияние отношения эмигрантов с руководителями США и Антанты. Возникли немецкая Австрия, погруженная в усобицы Венгрия, Польша, Чехо-Словакия, Югославия (сначала Королевство сербов, хорватов и словенцев), Западноукраинская народная республика. Сепаратизм меньшинств в Чехии и Моравии, венгры Румынии и Словакии, польско-украинская война в Галиции, эхо большевизма, споры о Подкарпатской Руси, плебисцит в Бургенланде, инцидент в Фиуме (Риека) на фоне дипломатии Парижской конференции взлелеяли губительные победы конфликтов. Рассмотрение условий, хода, попыток решения позволяет понять обстоятельства, непосредственные и дальнейшие последствия и предотвращать беду. Событиям со времени создания Версальской системы посвящена эта статья.

Ключевые слова: Парижская конференция, дипломатия, Антанты, Сен-Жерменский договор, Трианонский договор, Восточно-Центральная Европа.

УДК 473.25

П. Ігнат'єв, д-р політ. наук, проф.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ЕФІОПІЯ: РЕГІОНАЛЬНИЙ ЛІДЕР СХІДНОЇ АФРИКИ

Проаналізовано економічний потенціал Ефіопії та особливості політики цієї стратегічно важливої східноафриканської країни із залучення іноземних інвестицій.

Ключові слова: Ефіопія, гідропотенціал, кава, поташ, туризм, авіасполучення, зовнішня політика, Китай, Туреччина.

Постановка проблеми. Після закінчення громадянської війни Ефіопія перетворилася на східноафриканського лідера за темпами економічного зростання, але відсутність виходу до моря і нестабільність сусідніх державних акторів суттєво впливали на процеси її модернізації. Автор намагається з'ясувати природу економічних перетворень у цій країні та вплив на них міжнародних партнерів.

Мета статті – дослідити особливості розвитку Ефіопії як східноафриканського економічного центру сили

та дати оцінку ефективності інвестиційної стратегії країни в добу правління нового прем'єр-міністра Абія Ахмеда, який відзначається бажанням здійснення прогресивних неоліберальних реформ і примирення племен країни завдяки створенню нових робочих місць та розвитку інфраструктури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У статті автор спирається переважно на сайти новин Ефіопії та низки інших африканських країн, оскільки йдеться про події кількох останніх років. Серед них варто особливо